

Jenny Lindberg, Senior lecturer, Swedish School of Library and Information Science, University of Borås, Sweden, jenny.lindberg@hb.se

Book review:

En svensk utblick på nordisk bibliotekshistoria

Øyvind Frisvold (2021). Kunnskap er makt. Norsk bibliotekshistorie - kultur, politikk og samfunn. ABM-media. ISBN: 978-82-93298-20-5. 186 sider.

Nan Dahlkild og Steen Bille Larsen (Red.) (2021). Dansk Bibliotekshistorie 1 og 2. Aarhus Universitetsforlag. ISBN: 978-87-7184-513-6. 790 sider.

På senare år har vi sett flera nya bidrag till historieskrivningen över bibliotek i en nordisk kontext. 2021 framstår som ett särskilt produktivt år, då såväl den norska som den danska bibliotekshistorien blev föremål för utförlig behandling. Ur mitt perspektiv, som svensk biblioteks- och informationsvetare, har den parallella läsningen av dessa två bibliotekshistoriska verk även rymt en bonus i form av en mer allmän historiektion, där den tätt förbundna nordiska samhällsutvecklingen träder fram.

I det följande presenteras i tur och ordning Øyvind Frisvolds *Kunnskap er makt - kultur, politikk og samfunn - norsk bibliotekshistorie*, och redaktörernas, Nan Dahlkild och Steen Bille Larsen, *Dansk bibliotekshistorie: Biblioteker for de få – Tiden før 1920* (band 1) samt *Biblioteker for alle – Tiden efter 1920* (band 2). Verken olika omfång och karaktär fordrar olika behandling – den norska bibliotekshistorien presenteras på ett deskriptivt sätt till struktur och innehåll, medan den avsevärt mer omfattande danska historiken – i synnerhet av utrymmesskal – måste karaktäriseras på ett mer övergripande sätt. Det centrala innehållet är redan presenterat i verkets inledande kapitel samt i de engelskspråkiga sammanfattningar som avslutar respektive volym. Efter presentationerna av respektive verk förs även ett konkluderande resonemang om deras bidrag till den bibliotekshistoriska litteraturen.

Norsk bibliotekshistorie

Titeln *Kunnskap er makt – kultur, politikk og samfunn* sätter omgående läsaren på spåret. Frisvolds relativt nätta bok (186 sidor) för genom alluderingen på upplysningsfilosofen Francis Bacon in bibliotekens historia i en kulturell och samhällelig kontext präglad av politik och maktspel.

Inledningsvis deklarerar författaren sina tre huvudsakliga intresseområden: *Opplysningstid og trykkekonst, Biblioteksrevolusjonen (1898-1914)* och det nye folkbibliotekets framväxt; samt *Digitalt og/eller møteplass*. Två centrala frågor vägleder sedan den kronologiska framställningen genom sju kapitel:

-*Hvordan har (eller ikke har) bibliotekene endret seg i takt med samfunnets skiftende krav og "etterspørsel"?*

-*Hvordan kommer dette til uttrykk i ulike måter å organisere bibliotekene på?*

Ärendet förankras uttryckligen i Ragnar Audunsons definition av biblioteket som en "*institusjon (og bibliotekarerna er en profesjon) som med utgangspunkt i organiserte samlinger av dokumenter – digitale så vel som fysiske – initierer og organiserer sociale prosesser, knyttet til læring, kunnskapsdeling og kulturformidling*".

Resan tar avstamp i de allra äldsta kända dokumentsamlingarna i främre orienten, för att sedan raskt ledas in mot den specifikt norska bok- och bibliotekshistorien. Första kapitlet ger en schematisk men väsentlig introduktion till de allra äldsta skriftsamlingarna i religionens och lagstiftningens tjänst, vidare över reformationen och den revolutionerande boktryckarkonsten, fram till upplysningstiden. En viktig bakgrund till utvecklingen av kulturinstitutioner och (främst) boksamlingar under upplysningstiden är också nationsbygget och den alltmer ifrågasatta dansk-norska så kallade *helstaten*. I kapitlet avhandlas bland annat katedralskolornas bibliotek – inte minst det Deichmanska biblioteket som då intog en unik och central plats i huvudstaden Kristiania –, universitetsbiblioteken och de första ansatserna till ett "eget" nationalbibliotek. Vid tiden nådde de kostbara boksamlingarna i samhällets övre skikt sällan någon vidare läsekrets, då böckerna var exceptionellt kostbara - "*på 1700-tallet kostet en postill (prekensamling) 'omtrent det samme som en ku [...]'*" (Eide gm Frisvold) - och läsförmågan fortfarande generellt låg i samhället. Frisvold lyfter dock fram tidiga ambitioner till, och indikationer på, vad som med dagens språkbruk skulle kunna omtalas som läsförbättrande och tillgängliggörande av litteratur. Upplysningstidens kunskapsmässiga och sociala omvälvningar skisseras i korthet, men på ett sätt som ändå förankrar historieskrivningen idémässigt med vissa internationella kopplingar. Avsnitten om det sena 1700-talets artikulering av mänskliga rättigheter, censurpraktiker och tryckfrihetsförordning bränner förstas till lite extra idag, sett i relation till inte bara en nordisk, utan också en global samhällsutveckling.

Bokens andra kapitel behandlar tiden mellan 1790 och 1890, med fokus på hur boksamlingar och läsning i ökande grad kom att beröra fler grupper ur befolkningen. Så kallade *læseselskaber* formades, exempelvis i anslutning till hushållningssällskap och dylika institutioner inom ett alltmer effektiviserat näringsliv, medan sockenbiblioteken och allmogebiblioteken ofta fanns närmare till hands för landsbygdens invånare. Erbjudandet till allmogen tycks i mångt och mycket ha baserats på principer om välgörenhet och religiös fostran. Frisvold lyfter dock fram den förekommande mobiliseringen av motkraft bland allmoge och arbetare mot detta "von oben-perspektiv" – för mig en delvis ny och tankeväckande del av historien.

Det tredje kapitlet tillägnas *Biblioteksrevolusjonen*, tidsmässigt definierad av åren 1898-1914. Det är lätt att uppfatta redogörelsen för dessa nyckelår som historikens dramaturgiska hjärta. Detta är bokens näst längsta kapitel samtidigt som det fokuserar det kortaste tidsspännet. Vid sekelskiftet 18-1900 har en ny värld börjat ta form, med inslag av urbanisering och transatlantiska relationer. Impulserna från USA bidrog inte bara till teknisk utveckling och förstärkning av landets infrastruktur; för biblioteken fanns här också en nydanande idé om *free public libraries* (i Norge främst företrädd av Hans Lamb Lyche); offentliga folkbibliotek med fokus på bred kunskapsförmedlingen till folket. Den dittills allenarådande kontinentala, ordningsivrande, bibliotekstraditionen utmanades i grunden i och med de nya folkbiblioteken, även om den levde kvar vid universitetsbiblioteken. Frisvold beskriver

hur konceptet med ökad tillgänglighet, öppna hyllor, nya sätt att organisera samlingarna samt ett principiellt fokus på att nå fler läsare – inte minst de unga – kom att utgöra en väsentlig del i den dynamiska samhällsutvecklingen vid tiden, nära kopplad till utbildningssystemet. I tidens anda, präglad av en strävan mot nationell självständighet, togs också tidiga steg mot utvecklingen av ett norskt biblioteksväsende.

Kapitel fyra griper över tiden från 1914 till 1945, med fokus på biblioteken som föremål och projektyta för kulturpolitik och klasskamp under och mellan världskrigen. Högskolebibliotekens och folkbibliotekens olika samhällsuppgifter och ideologiska laddning beskrivs och illustreras genom fördjupningar i avsnitt om konst och litteratur, samt dess komplexa förhållande till arbetarrörelse och klasskamp. En avgörande punkt under den aktuella perioden är förstås Norges första lagstiftning om folk- och skolbibliotek (1935), sedermera föremål för flera revideringar. Från dagens utblickspunkt är det intressant att notera den vikt som lades vid kvaliteter som läsförmåga och läsupplevelse i lagens förarbeten. I kapitlet behandlas även, om än relativt kort, de centrala frågorna om vem som kan och bör arbeta vid biblioteken, samt formaliseringen av en norsk bibliotekarieutbildning.

Efterkrigstiden omtalas ofta som perioden för de nordiska välfärdssamhällenas framväxt. I bokens femte kapitel beskrivs den kraftsamling och framtidstro som kom att präglade återuppbyggandet av Norge efter andra världskrigets härjningar, ockupation och censur. Kulturens och bibliotekens roll som enande kraft och andlig näring kan knappast överbetonas. Frisvold beskriver hur den gamla "*matnyttige folkeopplysningstradisjonen*" sedermera avlöstes av en bredare anlagd kulturpolitik med bäring även på utbildning, idrott och friluftsvksamheter. Kultur skulle vara för hela folket, och där medborgarna inte kunde ta sig till kulturen fick kulturens apostlar uppsöka dem – med riksteater och bokbuss. *Bibliotekskolen* som startat 1940 bar nu frukt i form av även inhemska fackutbildade bibliotekarier – den norska bibliotekarieprofessionen tar därmed form på allvar. I den fortsatta konsolideringen av det norska biblioteksväsendet antogs även den nya *Folkebibliotekloven* 1971, vilken utmärkte sig genom sin öppenhet för en mångfald av kulturella verksamheter och nya medier – grammofonskivor, ljud- och bildmaterial; därtill uttalade kvalifikationskrav på personalen.

Kapitel 6 rör tiden efter 1975. Det vore ett svindlande understatement att säga att mycket har hänt på biblioteksfronten under det senaste halvsekle. Frisvold betonar också att detta kapitel är det mest ambitiösa, så tillvida att den norska moderna bibliotekshistorien hittills varit sparsamt dokumenterad i litteraturen. För säkerhets skull tas kapitlets avstamp redan i 60-talets politiska, progressiva och intellektuella mylla, med intryck från såväl kinesisk kulturrevolution som amerikansk hippierörelse. Politiseringen av konst och kultur blev tydligare än någonsin. I Norge, liksom internationellt, kom kulturkonsumtion att i allt högre grad diskuteras som en strukturerande kraft i samhället. Folkbibliotekens verksamheter rustade för åtminstone symbolisk kamp *för* demokratisk kulturverksamhet och *emot* "passiv" kulturkonsumtion.

I den tid och det rum där jag befinner mig som läsare, upplevs avsnitten om vidgade kultur- och biblioteksbegrepp, kommunala beslutsgångar och kvalitetsdebatt åter som aktuella. Här finns stoff för reflektion, såväl för forskare och studenter som för beslutsfattare och biblioteksanställda idag. Vidare beskrivs de ideologiska böljorna över decennierna i kapitlet. Den tredje bibliotekslagen 1985 utgick från bibliotekens roll i det kommunala självstyret, något som också fordrade tillägg om krav på bibliotek i varje kommun och därtill fackutbildad personal. Vid samma tid överfördes ansvaret för skolbiblioteken till det utbildningspolitiska området. Betonningen i verksamheten – eller i alla fall diskursen om den – kom att förskjutas, från kulturförmedling till informationsförmedling.

Diskussionen om den förvetenskapligade utbildningsvägen för bibliotekarier har uppenbarligen inte varit självklar eller friktionsfri i Norge; på den punkten hänvisar Frisvold till Audunsons analys av "*den*

motvillige profesjonen". Över tid har dock professionaliseringsprocessen och forskningsförankringen haft sin gång, och utbildningen har stegvis fått en mer akademisk karaktär, bland annat präglad av Bologna-reformen i det unga 2000-talet – en omformning av högre utbildning som fick konsekvenser för såväl bibliotekariers egen utbildning som för det utbildningssystem inom vilket många bibliotekarier är verksamma.

Frisvold visar med hjälp av utredningstexter och dylikt på ledordorden för bibliotekspolitikens utveckling under de senaste decennierna. Politiken och dess hjärtefrågor utgör rörliga mål i en snabbfotad samtid, men författaren lyckas ändå illustrera de trender som fört fokus från 1990-talets vurm för kunskapsförmedling, via diskussioner om principen om fria lån och det nya millenniets betoning av biblioteket som nod i "det livslånga lärandet", till dagens fokus på bibliotekens betydelse för demokratin och det fria ordet. Kapitlet avrundas med en passning till den senaste kulturutredningen, "Kulturens kraft – Kulturpolitik för framtiden". Den har redan fem år på nacken, men titeln fungerar ju som cliffhanger. Hur framgångsrik den förda politiken varit blir en fråga att utrona i nästa historik.

Bokens sjunde och sista kapitel har rubriken *Før og nå*, och dess uppgift är att knyta samman bokens många trådar i en typ av konklusion. Frisvold målar i stora drag upp hur samhällsutvecklingen har påverkat bibliotekets roll under över de senaste decennierna, där industrisamhälle skiftats till informationssamhälle, där makten överförs från stat till marknad, där bok bytts mot skärm, bildning ersatts av rationalitet, där upplysning fått stå tillbaks för underhållning, och där enhetskulturen övergått i mångkultur.

Øyvind Frisvolds bakgrund som utbildad bibliotekarie och teatervetare, högskolelektor, førsteamanuensis och dekan ved Oslomet tryggar naturligtvis de formella kvalifikationerna för historieskrivandet. Därtill äger han en blick för detaljer och en särskild berättarförmåga, för att inte säga berättarglädje. Framställningen som helhet kan karaktäriseras som både informationsrik, levande och lättäm, i några fall på gränsen till kåserande. Utan att i något läge tvivla på textens korrekthet slår det mig ändå, att detta är just Frisvolds historia – andra författare hade med säkerhet i flera fall valt andra vägar och nedslag i sina framställningar. Till övervägande del uppfattar jag det prestigelösa tilltalet och Frisvolds personliga urval, där folkbibliotek bereds störst plats, som positivt. Författaren uppger att boken delvis baseras på hans tidigare artiklar och undervisningsmaterial, varför stilen kan vara lite skiftande. Kapitlen om de äldre epokerna baseras till stor del på tidigare historieskrivning och här finns gott om hänvisningar och redogörelser för relevanta styrdokument av olika slag. Dock tillförs inte mycket analys eller problematisering. Framställningen är orienterande, bitvis underhållande, men också ojämn och lite fragmentarisk. Frisvold förklarar själv inledningsvis: *"Denne boken ble ikke så kort (og så ferdig) som bestilt. /.../ Betrakt derfor denne utgaven som et 'høringsutkast' som kan stimulere eventuelle lesere til å bidra med kommentarer og kritikk. Slik kan det sikkert komme en 'ny og forbedret utgave' som det stod i gamle lærebøker"*.

Inom de mer omfattande kapitlen görs flera tematiska omtag på historien för att täcka in utvecklingen under ett visst tidsspänn. Möjligen hade detta kunnat undvikas genom en lite mer genomarbetad struktur, i synnerhet i det omfattande sjätte kapitlet som författaren själv framhåller som det väsentligt nya kunskapsbidraget. Exempelvis hade bokens talrika exempel på biblioteksteknologiska företeelser kunnat behandlas i ett eget kapitel om tidstypisk EDB (i Sverige ADB) i katalogarbetet, datorisering, automatisering, digitalisering, webbens intåg, nya digitala tjänster och sociala medier (Artificiell Intelligens hinns inte med).

Sammanfattningsvis måste Frisvolds version av den norska bibliotekshistorien betraktas som ett intressant och rikt bidrag till litteraturen på området. Jag anar att intresset för *Kunskap er makt* främst

finns på nordiska utbildningsinstitutioner, men därtill även inom bibliotekssektorn och hos en kulturpolitiskt intresserad allmänhet.

Dansk Bibliotekshistorie

Dansk bibliotekshistorie har pondus. Redan vid första anblicken anar läsaren att detta är en milstolpe i den bibliotekshistoriska litteraturen. Tillsammans väger de två omsorgsfullt formgivna banden lika mycket som ett nyfött barn.

Medan högtidlighållandet av den danska bibliotekslagens 100 års-jubileum fungerat som katalysator för bokens tillkomst, så formuleras inledningsvis ett mer pretentiöst syfte för projektet, nämligen att *"igennem et oplysningshistorisk prisme [...] kaste lys over sammenhængen mellem samfund, viden, kultur og biblioteker, hvor informationsteknologien på væsentlige punkter har ændret de traditionelle bibliotekers virke og vilkår"*.

Motivet utvecklas vidare av redaktörerna, i termer av att *"udforske, fastholde, formidle og videreudvikle den erkendelse og de kvaliteter, der er indlejret i de eksisterende kulturelle institutioner og deres betydning for dansk identitets- og åndshistorie"*. Som svensk dröjer jag med viss förundran vid denna formulering som jag uppfattar som stolt och lite högstämd; det patriotiska anslaget ter sig aningen exotiskt. Mindre förvånande hade det varit med en formulering om de kvaliteter och den legitimitet som finns inlagrade i de existerande kulturinstitutionernas betydelse för vetenskaplig kunskapsbildning och kulturell mångfald. Men här handlar det faktiskt om upprätthållandet av kulturarv och nationell identitet.

Band 1 har undertiteln *Biblioteker for de få: Tiden før 1920*. Omgående slås den ton an som sedan bär berättelsen; genom 900 år och närmare 800 boksidor. Framställningen är saklig och balanserad, men också nyansrik och ledig. Inledningskapitlet, skrivet av en av redaktörerna, Nan Dahlkild, fyller väl sin dubbla funktion; att introducera själva ärendet på ett intresseväckande sätt, och att erbjuda en utförlig deklaration av historikens arbetsprocess och produkt. Sammantaget redogörs här för verkets ambition, avgränsningar, teoretiska utgångspunkter, den vetenskapliga litteraturen på området och det källmaterial som använts. Redan denna deklaration vittnar om ett exceptionellt gediget vetenskapligt arbete. Nan Dahlkild, Lektor emeritus vid Institut for Kommunikation vid Københavns Universitet, får med detta verk bruk för sin breda akademiska repertoar av kultursociologi och konsthistoria, med tydlig spets inom biblioteksarkitektur. Redaktörskapet delas med Steen Bille Larsen, historiker och litteraturvetare, även han emeritus, tidigare Nationalbibliotekar og vicedirektør vid Det Kongelige Bibliotek. Ytterligare medverkande författare är historikern Jesper Vestermark Köber (Band 1 & 2), litteratur- och bokhistorikern Kristian Kaaber (Band 1) samt Jesper Lundby Skov, historiker med inriktning mot idéhistoria (Band 1).

Arbetet som helhet är baserat på ett synnerligen rikt material – befintlig forskning, publicerade och tidigare opublicerade källor och arkivmaterial, personliga redogörelser och annat stoff som inkommit till redaktionen, lokalhistoriska skildringar och biografier, politiska dokument, så kallad grå litteratur, fackpress och andra tidskrifter.

Redaktörerna anger att de valt att inte placera sig i någon bestämd vetenskapsteoretisk fåra eller bibliotekspolitisk riktning; utgångspunkten för arbetet har i stället varit *"en grundlæggende sympati for folkeoplysning, kulturformidling og vidensdeling"*. I anslutning till det förs även ett fundamentalt resonemang om hur både tidigare och nuvarande forskning är präglad av förutsättningarna i sin egen samtid ifråga om intressen, metoder och perspektiv. Därmed bär framställningen av de olika historiska skeendena också spår av den tidigare forskning som ligger till grund för historiken. Redaktionens resonemang på den här punkten bjuder in till en öppnare, friare läsning än vad som

annars hade varit möjligt. Som också påpekas inledningsvis avspeglas här såväl den äldre forskningens intresse för detaljerade och deskriptiva redogörelser för samlingar och bemärkta personer, som senare tiders sociologiskt influerade, problematiserande ansatser; ett metafenomen att betrakta som en naturlig del av den historiska forskningens egen historia.

Verkets övergripande struktur är kronologisk, med sektionsvisa portaler som utgår från karaktäristiska fenomen i respektive historisk epok; därunder faller kapitlen ut i förekommande bibliotekstyper så att läsaren relativt regelbundet kan återknyta kontakten med utvecklingen av exempelvis de privata boksamlingarna och biblioteken, de lärda biblioteken och universitetsbiblioteken, folkbiblioteken och barnbiblioteken.

Med detta sagt spänner Band 1 över följande sex sektioner: *Våbenkammer for tro og lærdom 1100-1536; Fra lænkade bøger til lærde biblioteker 1536-1660; Viden og fyrstestragt 1660-1728; Oplysning og patriotisme 1728-1793; Trykkefrihed, læseforeninger og biblioteker for flere 1793-1876; Bibliotekerne organiseres 1876-1920*

Märkesåret för instiftandet av den första bibliotekslagen 1920 – tidpunkten då biblioteksområdet formellt definieras som ett föremål för politisk vilja och dåkraft – utgör de två bandens gränsobjekt. Övergången mellan böckerna sker med logisk överlappning; den specifika tidpunkten kan både förstås som kulmen för en mångårig strävan (*Bibliotekssagen*) och som startskottet för en ny, dynamisk era med stöd i en politik som förs inom det demokratiska samhällets ramar (biblioteket som etablerad institution). Bandens välfunna undertitlar signalerar också att detta handlar om en demokratiseringsprocess, sett ur brukarnas perspektiv. Band 1 och 2 utgör naturligtvis en helhet men de kan även med utmärkt behållning läsas fristående. Inledningskapitlet är även i detta avseende pedagogiskt förklarande.

Band 2, *Biblioteker for alle: Tiden efter 1920*, innehåller fyra sektioner: *Mellem hjem og institution 1920-45; Optimisme, kulturelt demokrati og store forandringer 1945-1970; Velfærd, fortsat vækst og ny organisering 1970-2007; Åbning, digitalisering og nye udfordringer 2007-2020*

Den metodiska uppläggningsstrukturen skapar en logisk och böljande struktur, med bibehållet utrymme för flexibilitet och utvikningar. Utöver de områden som preciseras i kapitelportalerna, finns bärande teman som följer läsaren genom framställningen. Dels handlar det om sådant som bidrar till att föra in bibliotekens utveckling i ett meningsfullt sammanhang av tidsanda och kulturell kontext. Både de nordiska relationerna (i krig och fred) och vidare internationella kopplingar behandlas också löpande. I synnerhet arkitektur- design- och stilhistoria ger framställningen en kulturell resonansbotten.

Den konkreta redogörelsen för bibliotekens utveckling är synnerligen rik, och en typ av inslag som ges stort utrymme är givetvis de unika boksamlingar och bibliotek vars särskilda värden tydliggörs i historiens backspegel. Här märks bland annat renässans-epokens kunskapscentrum *Trinitatis* i centrala Köpenhamn, bestående av *Vor Frue Kirke*, universitetsbiblioteket från sent 1400-tal och observatoriet i det vi idag känner som *Rundetårn*. *Trinitatis*-komplexet beskrivs som en avspeglning av renässansens idé om enighet mellan kristendom, humanism och naturvetenskap. Historikens trådar löper vidare in 1920- och 30-talens antikiserande *Videnstempel* med karaktäristisk fjärlsplan, som *Hjørring*, och 1980-talets hybridbyggen av typen *Medborgarhus*, illustrerade av *Aalborg* och *Holstebro*. Bland de mer sentida exemplen finns flera forskningsbibliotek av monumentalformat, varav *Det Konglige Bibliotek* från 1999 – populärt kallat "*Den Sorte Diamant*" - kanske det mest omtalade – en tidstypiskt spektakulär satsning inför det nya millenniet.

Det finns anledning att återvända till Audunsons konstaterande att biblioteket är en institution, och bibliotekarierna en profession. I dagens läge är detta kanske inget direkt kontroversiellt eller dristigt påstående, men under det gångna seklet har frågan om bibliotekariernas status ändå varit föremål för debatt och förhandling i de nordiska länderna. [I den svenska samtida skolbiblioteksdiskussionen argumenteras det för att en anställd, fackutbildad bibliotekarie ska vara det avgörande kriteriet för om en verksamhet alls ska få kallas för skolbibliotek.]

Kapitlen *Mellan idealism och professionalisering* (band 1) samt *En profession bliver till* och *Mellem kald og profession* (Band 2) ger sammantagna en god bild av de olika utmaningar som präglat professionens framväxt – ett inslag som jag, som professionsorienterad forskare, läser med intresse och stor behållning. Samtidigt ägnar jag en tanke åt frånvaron av problematisering av bibliotekarietätens sammansättning, dess förändringar och konstanter över tid. Däremot förekommer ibland fina detaljer, såsom de återkommande noteringarna om gradvis förändrade klädkoder bland bibliotekens aspiranter och anställda.

Professionens formande har, under alla omständigheter, varit en vital komponent i det alltmer organiserade och centraliserade biblioteksväsendet. En milstolpe i den danska professionshistorien är förstås inrättandet av landets första självständiga läroanstalt för bibliotekarietät 1956: *Danmarks Biblioteksskole*. Olika former av biblioteksutbildning fanns förvisso tidigare, men inte minst tiden då biblioteksskolen huserade på Birketinget, Amager ("*verdens største biblioteksskole*") får betraktas som en guldålder. Den brännbara frågan om vad en bibliotekarie är, och vad hen lämpligen bör besitta för *kunskaper*, dyker med viss regelbundenhet upp i biblioteksdebatten. Reaktionerna på övergången till en mer akademisk utbildning vid den självständiga Biblioteksskolen infann sig snart efter dess instiftande 1956. Läsningen om hur bibliotekarien Erik Drehn-Knudsen i en debattartikel från tidigt 60-tal kritiserar tidigare kända bibliotekarietyper ("*stridsmanden*" och "*embedsmanden*") och lanserar ett nytt yrkesideal – nämligen *bibliotekaren som ekspedient* – är närmast pikant. "Ekspedienten" skulle, enligt Drehn-Knudsen, till skillnad från de andra, helhjärtat ägna sig åt "*sagkyndig assistance i en akut behovssituation, uden pedagogiske, moraliske religiøse eller politiske bagtanker*". Genom att avhända sig folkbildningsansvar skulle biblioteken idealt fungera som en neutrala servicestationer utan ideologiska intressen av det slag som närts tidigare under efterkrigstiden. Drehn-Knudsen förutsåg också att biblioteken genom att omfamna ekspedient-idealet skulle gå fria från både "*de livsfjerne halvdocenter, som biblioteksskolen synes at drømme om*" och "*de armsvingende kulturkommissionærer, biblioteksforeningen forestiller sig*". Åse Hedemark (2009) beskriver motsvarande debatt 20 år senare i Sverige, och en besläktad diskussion om önskad "biblioteksaktivism" har tagit fart under 2020-talet.

Andra bärande inslag i historiken är dels de många namnkunniga pionjärer och andra aktörer som gjort betydande avtryck på biblioteksområdet, och dels de människor för vilka biblioteken (i synnerhet efter 1920) finns till. I olika tider har dessa gått under benämningar som folk, brukare, allmänhet, medborgare, invånare, biblioteksbesökare, låntagare och användare. Ramarna för föreliggande text tillåter inte någon rättvis redovisning av verkets omfångsrika stoff, så "ingen nämnd, ingen glömd". I överensstämmelse med det, som redan nämnts, gedigna akademiska hantverket återfinns lyckligtvis allt önskvärt bibliografiskt stöd för den hugade. Varhelst läsaren vill veta mer, finns en diskret utformad referensapparat och ett praktiskt register att konsultera för vidare läsning. Utöver det ordinarie, som kapitelvisa noter och litteraturförteckning, ryms även historisk statistik, engelskspråkig sammanfattning, bildförteckning, sak- och personregister samt författarbiografier.

Till avdelningen "Personliga guldkorn" för jag bland annat kapitlet *Bogsamler, havearkitekt - og tidens tankefulde haver* (Band 1). Kapitlet kretsar kring det lilla bibliotek som boksamlaren Johan Bülow lät uppföra i parken på sitt gods Sanderumgård. Biblioteket inrymdes i en mindre stugliknande byggnad

som fick namnet *Tankefuld*. Impulserna kom från kontinenten och upplysningstidens pedagogiska föreställningar om att förena litteratur, reflektion och natur. Voltaire och Rousseau, filosoferna på modet, lästes flitigt men även den nederländska författarinnan Betje Wolffs idéer om att förena andens och handens arbete. Hennes eget stråttäckta lusthusbibliotek på godset Lommerlust utgjorde basen för både skrivande och trädgårdsarbete. Jag noterar med tillfredsställelse att det ska ha funnits liknande parkbibliotek även i Sverige.

Avslutningsvis, *Dansk Bibliotekshistorie* imponerar inte minst ifråga om det ambitiösa bildarbetet – illustrationerna är rikliga och ofta påfallande vackra. Uttrycket kaffebords-bok har förvisso en något banal klang, men associationen är svår att undvika. Som forskningsprodukt är verket magnifikt, men samtidigt bjuder det in visuellt och stilmässigt. Om dessa band hamnar på kaffebordet tillförs i alla fall rikligt med andlig spis.

Slutdiskussion

Dansk och norsk bibliotekshistoria är nära relaterade till varandra såväl av geografiska och historiska som av kulturella skäl. Att under en koncentrerad tidsrymd ta del av de två verken, med deras i någon mån likartade strukturer av tematiserade epoker, ger bilden av nordisk bibliotekshistoria en särskild "stereoskopisk" djupverkan. Och så är det nog bäst att se dessa böcker i förhållande till varandra, kompletterande. Trots den ömsesidiga ambitionen att täcka in hela den nationella bibliotekshistorien i ett kronologiskt grepp, är skillnaderna *til syvende och sidst*, ändå fler än likheterna.

Där Frisvold gör hela jobbet själv, utifrån sina professionella kvalifikationer och intressen, är Dahlkilds och Larsens verk inte endast deras egen produkt, utan frukten av ytterligare tre författares – var och en med sina historiska specialområden. De ojämna styrkeförhållandena avspeglas med nödvändighet i dessa böcker; där Frisvold i informell ton öppnar upp för fortsatt utveckling av boken i senare upplagor, erbjuder Dahlkild och Larsen ett kulturhistoriskt monument i text och bild, ett exceptionellt genomarbetat verk. Över sidorna ryms mycket viga och reflekterande resonemang, men läsarens känsla är ändå att detta arbete är fullgånget och nära nog komplett.

Tvivalsutan är båda framställningarna att betrakta som vetenskapligt underbyggda; de utgör båda värdefulla kunskapsstillskott och källor till dokumenterad historiskt kunskap. Samtidigt är det, bredvid omfånget och formatet, ambitionsnivån, kompetensuppbådet och övriga investerade resurser som skiljer de två verken åt mest. För att bara nämna *en* akademisk kvalitetsmarkör, så ser det aktiva förhållningssättet till teori olika ut i de båda verken. Varken Frisvold eller Dahlkild och Larsen låser sig vid något specifikt teoretiskt perspektiv, men där Frisvold mer eller mindre förbigår frågan, så förs i *Dansk bibliotekshistorie* ett relativt utförligt resonemang om arbetets analytiska förhållningssätt. Synliggörandet av tankens och framställningens utgångspunkter, inklusive de möjligheter och begränsningar de medför, ökar läsarens förtroende.

Det ligger en utmaning i att avrunda ett historiskt arbete vars ambition är att leda fram till dags dato. Var sätts punkten, eller hur dras historiens trådar ut mot en okänd framtid? Frisvold har ingen exakt slutpunkt för sin historieskrivning, utan gör en form av principiell summering med stöd i aktuell nordisk biblioteks- och informationsvetenskaplig forskning. Det ger viss behövlig stadga åt Frivolds bok som annars ter sig lite överlastad och mindre strukturerad på sluttampen. Ju närmare nutiden berättelsen kommer, desto svårare är det att urskilja konturerna – framställningen grumlas något av detaljer och trender. I det danska verket görs avgränsningarna klarare från första början; den historiska redogörelsen i denna tappning löper fram till tiden för jubileumsåret 2020, men med en avslutande blick mot framtiden. I boken sista avsnitt görs också en högst tänkvärd konklusion rörande de olika bibliotekstypernas betydelse i dagens och morgondagens samhälle. Snarare än deras

respektive särart (som nogsamnt beskrivits tidigare) handlar det här främst om deras delade ansvar som stöttelelare i det demokratiska samhället:

Bibliotekerne er ligesom demokratiet ikke nogen selvfølge, og ligesom demokratiets fremtid afhænger af den folklige deltagelse, vil bibliotekernes fremtid blive bestemt af deres brug og brugere. Bibliotekerne har altid været og vil fortsat være under forandring. De er stadig mulighedernes rum. (Band 2: 367)

Lite tillspetsat kan man nog säga att historieskrivning ligger i tiden, och det av flera skäl. För att fylla möjligheternas rum med ett innehåll som är tillförlitligt, meningsfullt och hållbart över tid, framstår det som ytterst angeläget och ansvarsfyllt att tillgängliggöra bibliotekshistorien såsom vi förstår den idag, det vill säga under ett starkt ideologiskt tryck. Under tiden jag läste de två verken nåddes jag dels av nyheterna att den svenska tryckfrihetsförordningen görs till världsminne (fint men samtidigt lätt oroande), att bibliotekariers motstånd mot censur vid amerikanska skolbibliotek kan bestraffas med fängelse (USA - föregångslandet?), och att ett politiskt förankrat förslag lanserats enligt vilket svenska offentliganställda (bl.a. bibliotekarier) ska tvingas ange papperslösa invånare. Ekvationen haltar i en tid då behoven av ickekommersiella frizoner, fri bildning och kreativa mötesplatser ökar. De problem som våra bibliotek har att hantera för framtiden kräver naturligtvis nya lösningar. Men det kan också finnas ledtrådar i historien. Att sträva mot olika former av hållbara biblioteksverksamheter är ett sätt att blicka framåt. Mot slutet av *Dansk bibliotekshistorie* möter en bild av arkitekten Dorte Mandrups *læsely* från 2007 – ett uppdaterat och fullkomligt oemotståndligt lusthusbibliotek i Betje Wolffs anda. Här kapslas åtminstone ett av historiens mer kreativa bibliotekskoncept in, med en helhetssyn på kultur och natur – tidens band upplösta.

References

Hedemark, Å. (2009). *Det föreställda folkbiblioteket: en diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970-2006*. Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2009. Uppsala.